

2. Скакун О. Ф. Теорія та історія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
3. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
4. Писаренко Н. М. Діяльність земств Лівобережної України з охорони здоров'я наприкінці XIX – на початку XX ст. (історична спадщина земських органів місцевого самоврядування) / Н. М. Писаренко // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президенті України. – 2000. – Вип. 2. – С. 412–416.
5. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібної торгівлі лікарськими засобами: наказ МОЗ України від 31 жовтня 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 99. – Ст. 3650.
6. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных Свода Законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 15. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 251 с.
7. Устав врачебный Свода Законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 13. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 240 с.
8. Устав о наказаниях, которые налагаются мировыми судьями Свода Законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 15. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1876. – 261 с.

ГАНЗИЦЬКА Т. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
(Класичний приватний університет)

УДК 340.12:342.722.1

ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячується теоретико-правовій характеристиці категорії «гендер» за допомогою аналізу наукових підходів у різних галузях пізнання. Зокрема, визначено еволюцію використання даного поняття від лексико-граматичної категорії до правової.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, стать.

Статья посвящается теоретико-правовой характеристике категории «гендер» с помощью анализа научных подходов в различных областях познания. В частности, раскрыта эволюция использования данного понятия от лексико-грамматической категории до правовой.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, пол.

The article is devoted to theoretical and legal characterization of the category of „gender” by analyzing scientific approaches in various fields of knowledge. In particular, the evolution of the use of the concept of lexical and grammatical categories to legal.

Key words: gender, gender equality, gender.

Вступ. З моменту проголошення незалежності Україна зробила вибір побудови демократичної соціальної та правової держави європейського рівня. Основною умовою реалізації такого завдання є дотримання вимог щодо прав і свобод громадян, у тому числі й гендерної рівності.

Оскільки Україна перебуває на початковому етапі з питань дослідження гендеру, активного формування та прийняття законодавчої бази, що регулює різні види суспільних відносин, особливо тих, котрі стосуються стандартів рівності чоловіка та жінки, актуальною видається проблема щодо визначення самого поняття гендеру.

Аналіз стану наукових розробок у вітчизняних та зарубіжних джерелах із цієї проблеми свідчить, що вона становить науковий інтерес для багатьох вчених у галузі юриспруденції. Так, дослідженню категорії «гендер» присвячені праці таких науковців: О. О. Вороніної, Ю. О. Бурцевої, Г. В. Даудової, О. Р. Дашковської, О. М. Зуйкової, Р. І. Єруславнової, К. Б. Левченко, Н. М. Оніщенко, О. І. Кулачек, Н. А. Кутової, О. А. Мірошниченко, Т. М. Мельник, Н. Д. Чухим, М. О. Томашевської, О. В. Шабурової та інших відомих вчених. Проте, незважаючи на значні результати, цю проблему неможливо визнати остаточно висвітленою та вирішеною.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження виникнення поняття гендеру та аналіз у хронологічному порядку основних підходів щодо визначення даної категорії.

Результати дослідження. Наприкінці ХХ ст. жіноча проблематика виходить за межі історико-політичного та публіцистичного жанру і стає предметом наукового інтересу. Так, у західних університетах виникають центри «жіночих» досліджень з особливими програмами, які включали спеціалістів з біології, фізіології, антропології, етнографії, філософії, історії, філології. Для того щоб об'єднати всі ці різні науки в одне ціле, було введено нове поняття «гендер», відтак виникли дослідження з гендерної рівності [12, с. 70].

На початку свого виникнення поняття «гендер» виражало лише лексико-граматичну категорію, за якою в багатьох мовах іменники поділялися за родами: жіночим, чоловічим та середнім [14, с. 465].

Саме слово «гендер» для української мови є іншомовним запозиченням і увійшло в суспільні науки як іноземний термін. Поняття «гендер» походить від грецького слова «genos» («походження», «матеріальний носій спадковості», «той, що народжується») [21, с. 180]. З іншого боку, цей термін розглядається як похідний від англійського позначення граматичного роду [3, с. 51].

У гуманітарних науках нашого часу в найширшому значенні термін «гендер» позначає соціальну стать. Він широко використовується в літературній теорії, риторичі, теорії медіа та в лінгвістиці. Зокрема, Р. Аллен відзначає, що протягом довгого періоду термін «гендер» виконував типологізаторську й номіналістичну функції, він служив, головним чином, для поділу на типи літературних напрямів та їх назви (за аналогією з поділом на статі біологічних об'єктів) [1].

Історично ж у науковий обіг поняття «гендер» увів американський психолог Р. Столлер.

Уведення зазначеного терміна давало можливість характеризувати не лише біологічні особливості чоловічого або жіночого організму, а й провести розмежування, коли мова йшла про соціально-культурні аспекти протилежних статей [7, с. 37–38].

Із середини 70-х років ХХ ст. термінологічне поняття «гендер» почало функціонувати в процесі теоретичного розвитку фемінізму і пов'язаних із ним гендерних досліджень [2, с. 2].

Зокрема, перше визначення гендеру виникло в процесі аналізу тогочасного суспільства та у зв'язку з критикою дискримінаційного стану в ньому. Так, наприклад, антрополог Г. Рубін визначає гендер як «комплекс узгоджень, котрі регулюють біологічну стать через предмет суспільної діяльності» [11, с. 31].

У соціології поняття «гендер» означає складний соціокультурний процес – продукування суспільством відмінностей у чоловічих і жіночих ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках. У цьому сенсі бути чоловіком або жінкою означає виконувати певну гендерну роль і відповідати певним стандартам [18, с. 21].

Відповідно, сучасна теорія гендеру як соціального інституту наочно відбиває структуру гендеру щодо соціуму та людської особистості. Як соціальний інститут гендер охоплює:

- гендерні статуси як соціально визнані норми, що проявляються в поведінці;
- гендерний розподіл праці;
- гендерні сімейні зв'язки з правами та обов'язками кожної статі;
- гендерні структури особистості як комбінації характерних рис, що проявляються в почуттях і поведінці;
- гендерний соціальний контроль, тобто формальне або неформальне сприйняття конформістської поведінки та стигматизація, соціальна ізоляція, покарання та медичне лікування нонконформістської поведінки;
- гендерну ідеологію як виправдання гендерних статусів та їх різних оцінок;
- гендерні образи як культурні репрезентації гендеру та втілення гендеру в символічній мові й художній продукції, що відтворює й узаконює гендерні статуси [8, с. 104].

Таким чином, у сучасних гуманітарних дослідженнях гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілу праці та існуючі в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Вони певною мірою визначають психологічні якості, здібності, види діяльності, професії людей залежно від їхньої біологічної статі. При цьому гендерні ролі й норми не мають універсального змісту і значно різняться в різних суспільствах [5, с. 7]. Тобто для того, щоб бути визначеним як чоловік або жінка при гендерному підході, необхідно виконувати певні соціальні ролі, а не просто володіти певними притаманними для цих двох статей фізіологічними властивостями.

У вітчизняній науці зазначений термін почав набувати широкого використання лише наприкінці 80-х років ХХ ст., а в енциклопедичних і словникових виданнях його офіційне визначення почало з'являтися лише з 2001 р.

У сучасній науковій думці українських вчених зустрічаються різні тлумачення категорії «гендер». Так, Н. Д. Чухим розглядає його як систему гендерних відмінностей, що транслюються в суспільстві через систему домінування і підпорядкування; це не тільки нова теорія в соціальному й гуманітарному знанні, а й принципово нова парадигма, якою передбачено доповнення чи перегляд існуючих звичних уявлень та цінностей [20, с. 49].

Потрібно зауважити, що проблематикою гендеру займаються не тільки фемінологія, соціологія, психологія та низка інших наук, дане питання в різних його аспектах вивчається також і юридичними науками.

Так нова інтерпретація юридичного поняття «гендер» як приналежності до певної групи, класу, виду, категорії пропонується О. Р. Дашковською. Гендер в даному випадку розглядається через соціальну належність до певної статі, як уявлення кожного індивіда про рольові характеристики та поведінкові особливості індивідів тієї статі, до якої він належить [10, с. 5].

На думку Т. М. Мельник, у найширшому розумінні зазначене поняття можна визначити так: гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [17, с. 11].

У свою чергу Н. М. Оніщенко та М. О. Томашевська акцентують увагу на тому, що гендер не слід отожднювати зі статтю. Стать – це системна сукупність анатомо-фізіологічних властивостей людини, які відрізняють чоловіка від жінки. Гендер – це соціальна стать, соціально визначені ролі, сфери діяльності чоловіків і жінок, які визначаються не біологічними статевими відмінностями, а соціальною організацією суспільства. Якщо стать є природною даністю, то гендер формується під впливом соціокультурних чинників і залежить від домінуючих у суспільстві традиційних поглядів на те, якою має бути жінка і яким має бути чоловік [16, с. 3–4].

На думку Г. В. Даудової, гендер – це система цінностей чоловіків і жінок, їх ролей, характеристик і зв'язків, набутих ними як особистостями в процесі взаємовідносин і взаємодії, що визначається громадсько-політичним і соціально-економічним контекстом їх життя [9, с. 15].

Цікавою видається думка О. І. Кулачек, яка пропонує тлумачити цей термін як стійку й водночас мінливу систему взаємовідносин і взаємодій, що відповідає певному рівню культури суспільства й створює фундаментальну складову соціальних зв'язків (є одним з основних компонентів стратифікації суспільства та ієрархізації владних структур) [13, с. 10].

Українська дослідниця О. В. Івашенко гендер визначає як одне з головних понять сучасної соціології, котре означає соціальні очікування від представників кожної статі. Гендер, на відміну від поняття статі, стосується не суто біологічних чи фізіологічних властивостей, за якими різняться чоловіки й жінки, а соціально сформованих рис, притаманних «жіночності» (femininity) та «мужності» (masculinity) [4, с. 215].

Наступне визначення категорії «гендер» знаходимо в монографії «Гендерні аспекти державної служби», де гендер розглядається як поняття, що увійшло у вжиток із соціології і визначає соціальну стать людини, на відміну від біологічної статі. Це – соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці; гендер (gender) – це соціальна особливість статі людини, на відміну від біологічної статі (sex), соціально-рольовий статус, що визначає соціальні можливості людини – чоловіка і жінки – в усіх сферах життєдіяльності; складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим; організована модель соціальних відносин між жінками й чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає сукупність характеристик, ролей і моделей поведінки, які розділяють жінок і чоловіків та обумовлені не біологічно, а соціально й культурно; соціальні відносини в основних інституціях суспільства [6, с. 232–233].

Також слід звернути увагу на систематизацію цього поняття, яка надається російською дослідницею О. О. Ворониною. Вона виокремлює такі варіанти його розуміння: 1) гендер як соціальна конструкція, утворена через механізми соціалізації; 2) гендер як структура або процес, тобто розуміння гендеру як стратифікаційної категорії; 3) гендер як культурна метафора у філософських і постмодерністських концепціях [19, с. 8].

Таким чином, поняття «гендер» має свою багатозначність та багаторівневність, тому можна погодитися з висновком О. А. Мірошниченко про те, що відсутність остаточного й однозначного поняття «гендер» є не стільки недоліком або проблемою, скільки особливістю даного поняття [15, с. 691].

Висновки. Отже, у визначальності соціальної характеристики гендеру як його ознаки сходиться переважна більшість дослідників. Саме визначення «гендер» може існувати в синтезі соціального та правового аспекту. Зважаючи на те, що гендер – соціальний феномен, він отримує правову форму, правове закріплення. Таким чином, до гендеру застосовні закономірності й конструкції теорії права. Саме реальний стан людини в суспільстві, її фактичний соціальний статус виступає основою правового статусу особи, тобто правові норми вводять цей стан у відповідні нормативні межі, закріплюють гендерну рівність на законодавчому рівні правового регулювання суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Chandler D. AnIntroductionto Genre Theory [Електронний ресурс] // Documents: [сайт] / D. Chandler ; Aberystwyth Universty. – Режим доступу: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/intgenre/intgenre1.html>. – Назва з екрана.
2. Бурцева Ю. О. Становлення та розвиток гендерних відносин [Електронний ресурс] / Ю. О. Бурцева // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – 2005. – № 7. – Ч. 1. – С. 1–3. –

Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2005_7_1/doc_pdf/Burceva.pdf– Назва з екрана.

3. Воронина О. А. Категории пол/гендер в философии феминизма / О. А. Воронина // *Философские исследования*. – 1995. – № 4. – С. 51–68.
4. Гендер і культура : збірник статей. – К. : ФАКТ, 2001. – 222 с.
5. Гендерная экспертиза российского законодательства / Л. Н. Завадская, З. М. Зотова, А. С. Михлин и др. ; отв. ред. и рук. авт. коллектива Л. Н. Завадская. – М. : БЕК, 2001. – 256 с.
6. Гендерні аспекти державної служби : монографія / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька ; заг. ред. Б. Кравченко. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 335 с.
7. Гендерні студії: освітні перспективи : навчально-методичні матеріали.– К. : Флоріант, 2003. – 80с.
8. Головащенко І. О. Становлення теорії гендеру // *Основи теорії гендеру : навчальний посібник*. – К. : К.І.С., 2004. – С. 79–109.
9. Даудова Г. В. Формування та реалізація державної гендерної політики в Україні : дис. ... канд. наук з державного управління : 25.00.02 / Галина Володимирівна Даудова ; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2008. – 203 с.
10. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Олена Ростиславівна Дашковська ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 35 с.
11. Зуйкова Е. М. Феминология и гендерная политика : учебник / Е. М. Зуйкова, Р. И. Ерусланова ; Рос. гос. соц. ун-т. – [3-е изд., перераб. и доп]. – М. : Дашков и К°, 2010. – 305 с.
12. Козлова Е. А. Феминизм в Европе и США: генезис и становление [Электронный ресурс] / Е.А. Козлова // *Вісник СевДТУ*. – 2008. – Вип. 89. – С. 67–74. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vsntu/2008_2009/89-SevNTU/89-14.pdf. – Назва з екрана.
13. Кулачек О. І. Гендерна паритетність у державному управлінні: становлення та тенденції розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ольга Іванівна Кулачек ; Українська Академія державного управління при президенті України – К., 2003. – 20 с.
14. Кутова Н. А. Гендер і освіта / Н. А. Кутова // *Жінка в Україні : міжвід. наук. зб. / за ред. А. І. Комарової [та ін.]*. – К. : Друкарський відділ наук.-дослід. ін-ту «Проблеми людини», 2001. – Т. 23. – С. 465–489.
15. Мірошніченко О. А. Права людини: гендерна рівність та міжнародне право [Електронний ресурс] / О. А. Мірошніченко // *Форум права*. – 2011. – № 1. – С. 690–693. – Режим доступу до журн.: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11moatmp.pdf>. – Назва з екрана.
16. Оніщенко Н. Правове регулювання гендерних процесів в Україні: стан та перспективи розвитку / Н. Оніщенко, М. Томашевська // *Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр.* – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 3–10.
17. *Основи теорії гендеру: навчальний посібник*. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
18. Темкина А. А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии / А. А. Темкина, Е. А. Здравомыслова // *Социологические исследования*. – 2000. – № 11. – С. 15–23.
19. Теория и методология гендерных исследований: Курс лекций / [под общей ред. О. А. Ворониной]. – М. : МЦГИ, 2001. – 384 с.
20. Чухим Н. Д. Гендер та гендерні дослідження в ХХ столітті / Н. Д. Чухим // *Проблеми освіти / Програма рівних можливостей ПРООН*. – К., 2004. – Вип. 36. – С. 48–53.
21. Шабурова О. В. Гендер / О. В. Шабурова // *Современный философский словарь / под ред. Е. В. Кемерова*. – Лондон, 1998. – С. 180–183.

